

De Ned. Herv. Kerk te Sint Philipsland

In 1487 liet Anna van Bourgondië het eerste Sint Philipsland bedijken dat werd genoemd naar de naamheilige van haar vader hertog Philips de Goede. Hoewel het de bedoeling is geweest op het nieuwe eiland een kerk te bouwen, zullen de aanleg van een inlaag en de stormvloed van 1511 dit plan naar een latere datum hebben verschoven. De stormvloeden van 1530 en 1532 betekenden het einde van het poldertje.

In 1645 werden de schorren en slikken van het voormalige eiland opnieuw bedijkt en ontstond wat nu bekend staat als de Oudepolder van Sint Philipsland. De inwoners van de nieuwe polder behoorden voor het merendeel tot de Gereformeerde kerk (de latere Ned. Herv. Kerk) die was voortgekomen uit de Reformatie (1578). Andere kerken waren officieel verboden maar werden op veel plaatsen oogluikend toegestaan. Onder de inwoners zullen ongetwijfeld ook aanhangers van de Roomse godsdienst zijn geweest. Immers één van de belangrijkste opdrachtgevers tot bedijking was de katholieke Jacob van Baerlandt, die ongetwijfeld geloofsgenoten aan een nieuw bestaan zal hebben geholpen. Tot een aanstelling van een priester zou het echter niet komen. Zij bleven daarvoor op Brabant aangewezen. De inwoners van het jonge Sint Philipsland, die 's zondags een preek wilden beluisteren, moesten daarvoor naar Sint-Annaland. Dit gaf uiteraard veel problemen. Afgezien van de reistijd en de kosten was een overtocht niet altijd mogelijk door wind en getij.

Al snel verzochten de Philiplanders de Classis af en toe een preekbeurt op hun eiland te mogen horen. Dit had tot resultaat dat er in 1649 een rooster werd opgesteld waardoor de eilandbewoners om de 14 dagen een predikant in hun midden zouden hebben. Het verlangen naar een eigen predikant was echter groot. Uiteindelijk stonden de Staten van Zeeland een predikantsplaats toe. Op 21 januari 1657 werd ds. Daniel Ketelaar bevestigd. Enige maanden later werd een kerkenraad gekozen (8 mei). De gemeente was aanvankelijk maar klein. Nog in 1672 waren er maar 43 lidmaten.

De eerste jaren werden kerkdiensten in één van de huizen in het dorp gehouden. Door groei van het aantal belangstellenden werd in 1657 uitgeweken naar een schuur aan de oostzijde van de Voorstraat naast de woning van de molenaar. Door aanpassingen ging de schuur steeds meer op een kerk lijken. In 1659 werd er zelfs een torentje met een klok op het dak geplaatst.

Bij de bedijking was reeds rekening gehouden met de stichting van een dorp in de meest zuidoostelijke hoek van het toenmalige Sint Philipsland. Het dorpsplan bestond uit een rechte (Voor)straat en een westelijke achterweg die evenwijdig aan de Oostdijk naar de zeedijk liepen. Aan het eind lag het kerkhof met ruimte voor de bouw van een kerk. Het is een zogenaamd ringvoorstraatdorp. De vierkante ring van straten met huizen rond de kerk is echter eerst na de Watersnoodramp van 1953 ontstaan.

In de zestiger jaren van de 17de eeuw besloot de kerkelijke gemeente geld te gaan inzamelen voor de bouw van een kerk aan het eind van de Voorstraat. De in 1666 benoemde predikant, Vincent Bolle, zette het werk van zijn voorganger energiek voort met als resultaat dat het huidige kerkgebouw in 1668 gereed kwam. Het is een zaalkerkje geworden op een langwerpige achthoekige plattegrond en een fraai voorbeeld van 17de eeuwse protestantse kerkarchitectuur.

Van de bouw - waarbij gebruik werd gemaakt van sloophout - is weinig bekend. Boven het portaal van de kerk zijn de in elkaar geplaatste letters HT zichtbaar waarmee hoc templum (=dit is de kerk) zal zijn bedoeld. Daaronder is een doodskop te zien met daarbij twee gekruiste doodsheiligen. Dit duidt op de realiteit van de dood (gedenk te sterven). Aan weerszijden daarvan is 1668, dus het jaar van gereedkomen van de kerk aangegeven. Verder zijn daarop de handmerken en initialen te zien van vermoedelijk de aannemers van het metselwerk en houtwerk. W.B. met een bal(letje) daarboven staat voor Willem Marinisse Bal afkomstig uit Bruinisse. Wie met I.L. wordt bedoeld is niet bekend.

In het interieur zijn de trek balken met peerkraal-sleutelstukken opvallend. Hun herkomst is onbekend. De preekstoel en de luifelbanken aan weerszijden, zijn uit de bouwtijd. De banken heeft schout Huybrecht Lambrechts op zijn kosten laten maken. In de 18^e eeuw had de kerk 6 banken en 49 stoelen.

Het leien zadeldak is bekroond met een open dakruiter. Aanvankelijk hing hier de in 1668 door Johannes Burgerhuys uit Middelburg gegoten klok met de tekst soli Deo Gloria (alleen God de eer). Het opschrift luidde verder: 'Dese clock is gegoten door ordre van Huybrecht Lambrechts, schout van Philiplant ende dom^s Vincent Bolle door last van de regerende kerckmeesters ende is door haer betaelt' (!). Dit laatste zal er op duiden dat genoemden de klok uit eigen middelen hebben betaald. Deze bronzen klok is in de Tweede Wereldoorlog in een Duitse smeltoven terechtgekomen. De huidige 110 kg zware klok met een diameter van 54 cm is in 1948 gegoten door Van Bergen te Heiligerlee. Het opschrift verhaalt dat deze klok het geroofde exemplaar vervangt.

Opvallend is dat al vrij kort na de bouw van de kerk reparaties nodig waren, die met steun van de Staten werden uitgevoerd. In 1768 was de kerk weer zo slecht dat deze dreigde in te storten. Met een geldlening en de verhoging van kerkelijke rechten is het herstel toen gefinancierd. Ook in 1844 vond een belangrijke restauratie plaats.

In 1744 schonk ambachtsvrouw Henriëtte Margaretha de Mauregnault de kerk een uurwerk en werd er een wijzerplaat in het torentje geplaatst. Ook schonk de vrouwe een koperen kroon.

Van de predikanten die in Sint Philipsland hebben gepreekt, is Pontiaan van Hattem ongetwijfeld de bekendste (Bergen op Zoom 1614-1706). Hij studeerde in Leiden, Saumur (Fr.) en Oxford en werd in 1672 in Sint Philipsland bevestigd. Hij predikte op zijn eigen wijze in een piëtistische mystieke taal, die

door zijn ingewijden zeer werd gewaardeerd. Hij werd echter beschuldigd van onrechtzinnigheid, geschorst en uiteindelijk in 1683 uit zijn ambt gezet. (Het piëtisme richtte zich als reactie op de leerstellige orthodoxie van de 17de eeuw op het innerlijke leven.) Hij heeft zijn hoofd niet in de schoot gelegd. Prediken was zijn roeping. Hij is toen naar zijn geboorteplaats teruggekeerd waar hij door het houden van afzonderlijke bijeenkomsten of conventikels zijn stellingen aannemelijk maakte. Na zijn dood zijn de verzamelde geschriften van Van Hattem uitgegeven door ontdekkingsreiziger Jacob Roggeveen.

Een andere opvallende persoon in de geschiedenis van de kerk was de op het eiland geboren landbouwer Pieter van Dijke (1812-1880). Hij kon zich niet verenigen met de gepreekte leer in de Ned. Herv. Kerk waarvan hij lidmaat was en in 1834 het ambt van diaken had bekleed. Hij sloot zich aan bij de afscheiding die door diegenen werd gevormd die geen nieuwe wegen wilden inslaan en vasthielden aan de Bijbelse boodschap van bekering. In een oude schuur op zijn erf kwamen de seperatisten bijeen. In 1837 preekte hier ds. Budding, de enige afgescheiden predikant in Zeeland. Na verloop van tijd trad Van Dijke hier op als oefenaar. In 1844 werd de Christelijk Afgescheiden gemeente gesticht (tegenwoordig is dit de Oud-Gereformeerde gemeente in Nederland) die kerkte in een gebouw op het erf van de woning van Van Dijke. De oefenaar was toen reeds in contact met ds. L.G.C. Ledebouer te Benthuizen die hem in 1849 als predikant van de nog jonge gemeente bevestigde.

Op het kerkhof rond de Ned. Herv. kerk heeft men tot in 1871 begraven. Nadien is buiten het dorp de Oude begraafplaats in gebruik genomen.

In de tweede helft van de 19de eeuw werd de kerk voorzien van een harmonium van Mason en Hamlin dat in 1881 plechtig in gebruik werd genomen. Dit is inmiddels verdwenen evenals het in 1925 door de firma Dekker geleverde orgel. Na de Watersnoodramp werd met steun van het Rampenfonds in 1957 een nieuw orgel geplaatst dat werd geleverd door de firma Willem van Leeuwen uit Leiderdorp.

Als gevolg van de Watersnoodramp van 1 februari 1953 verdronken negen personen. Een steen met de namen van de slachtoffers bij de oostelijke ingang van de kerk herinnert hieraan. De hoogte van het water is aangegeven door een steen in de muur van de kerk op NAP + 3 m. De kerk werd zwaar beschadigd en het zout, dat in de muren is getrokken, zorgde voor grote uitgaven. Het herstel vond plaats onder leiding van architect ir. J. de Wilde te Breda die ook de tegen de kerk gebouwde consistoriekamer en het nieuwe verenigingsgebouw heeft ontworpen. In 1985/86 kreeg de kerk nog een grondige opknappbeurt en werd een geheel nieuwe verwarming aangelegd. Ook werd het interieur geschilderd. Door de passende kleuren heeft het gebouw veel aan charme gewonnen.

J.Z., 2003.

Literatuur: Sint Philipsland; eiland in de Zeeuwse delta, 1487-1987.